

MONIKA OŻÓG
Kraków, Akademia *Ignatianum*

BAPTYSTERIA RZYMSKIE W *LIBER PONTIFICALIS* Część I: Baptysterium laterańskie¹

Liber Pontificalis — zbiór biogramów papieży, będący oficjalnym dokumentem rzymskiego Kościoła — to doskonały tekst źródłowy mogący być punktem wyjścia do prowadzenia badań dla przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych, począwszy od historii Kościoła po historię sztuki. Dzieło to ma dwie redakcje — jak się powszechnie przyjmuje. Pierwsza powstała począwszy od około 530 r., natomiast druga spisywana była sukcesywnie aż do końca VII w. Pierwszą redakcję dzieła znamy tylko ze streszczeń zwanych *Epitome Felicianiana (F)*, która doprowadza opowieść do śmierci FELIKSA IV w 530 r., oraz *Epitome Cononiana (K)* — do śmierci KONONA w 687 r. Druga redakcja (*p*) dochodzi do pontyfikatu HADRIANA II, czyli do 872 r.² Zawarte w tym dziele informacje dotyczące pierwszych wieków są z pewnością niepewne, aczkolwiek zawsze są one odbiciem istniejących w Rzymie tradycji oraz papieskiej działalności fundacyjnej oraz renowacyjnej, co można prześledzić przy okazji studiów m.in. nad tematem rzymskich baptysteriów.

---

¹ Niniejszy tekst powstał na marginesie prac prowadzonych w ramach projektu badawczego Narodowego Centrum Nauki pt. „Zebranie, naukowe opracowanie i wydanie w językach oryginalnych wraz z tłumaczeniem polskim późnoantycznych tekstów synodalnych, prawnych i historycznych Kościoła” (nr rejestracyjny 2011/01/B/HS1/01791). Cytowany tekst oraz tłumaczenia pochodzą z przygotowywanego dwujęzycznego wydania *Liber Pontificalis* (dalej: LP) w serii *Synodi et Collectiones Legum* (dalej: SCL) w opracowaniu Moniki Ożóg i Henryka Pietrasa.

² Ten złożony zbiór biogramów papieży, występujący w rękopisach pod różnymi tytułami, wydał krytycznie Louise Duchesne pod tytułem *Liber Pontificalis*; zob. L. DUCHESNE, *Le Liber Pontificalis, texte, introduction et commentaire par l'abbé Louis Marie Duchesne*, t. I, Paris 1886 (I wyd.: 48–116; II wyd.: 117 do końca; *Fragmentum Laurentianum*: 44–46). Krótco po nim swoje wydanie opublikował Theodor Mommsen; zob. T. MOMMSEN (red.), *Libri Pontificalis pars prior*, MGH GPR, Berlin 1898. Zob. M. OŻÓG, *Inter duas potestates. Polityka religijna Teoderyka Wielkiego*, Kraków 2012, s. 12–16. Na temat autorstwa *Liber Pontificalis* przez wieki ugruntowana była opinia o pochodzeniu od Damazego i Hieronima, następnie atrybucje były różnorakie. W XVI w. do anonimowego autora tegoż dzieła przyłgnęło imię Anastazjusza Bibliotekarza, co zostało skutecznie podważone w XIX w. Problem autorstwa zbioru jest przedmiotem dyskusji do czasów współczesnych; zob. H. LECLERCQ, „*Liber Pontificalis*”, w: F. CABROL, H. LECLERCQ (red.), *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie*, t. IX, Paris 1930, s. 354–459; H. GEERTMAN, *Nota sul Liber Pontificalis come fonte archeologica*, w: P. PERGOLA, B. BISCONTI (red.), *Quaeritur inventus coutur. Miscellanea in onore al Padre Umberto Maria Fasola* (Studi di Antichità Cristiana 40), Città del Vaticano 1989, s. 347–361.

Pierwszym baptysterium opisanym w *Liber Pontificalis* jest baptysterium laterańskie, ufundowane przez cesarza KONSTANTYNA WIELKIEGO³. Mało prawdopodobne jest, by wcześniej nie istniało w Mieście żadne inne baptysterium, gdyż Kościół rzymski rozwijał się dynamicznie, jednak ani z *Liber Pontificalis*, ani z innych źródeł literackich czy archeologicznych nie wynika, gdzie znajdowała się siedziba biskupa (jeśli w ogóle była jakaś na stałe), ani gdzie udzielał on chrztu.

Baptysterium laterańskie zostało wystawione na fundamentach pewnych budynków termalnych. Ułatwiałoby to zapewne dostarczanie wody do chrzcielnicy i było dość częstym procederem⁴; wcześniej, w czasach prześladowań, mogło też być pewnym kamuflażem, aczkolwiek nie posiadamy żadnych informacji dotyczących baptysteriów przedkonstantyńskich w Rzymie. Ubogi materiał archeologiczny pozwana na wiele hipotez odnoszących się do tej budowy. BARBARA FILARSKA skłaniała się ku hipotezie, że pierwotne baptysterium istniało już przed Konstantynem, a także, że już tam rezydował bp MILCJADES (311–314)⁵ i tam też odbył się synod w 313 r., zwołany przez Konstantyna dla podjęcia problemu schizmy donacjańskiej⁶. To baptysterium „termalne” miało zostać przebudowane przez Konstantyna i przybrać formę monumentalną o średnicy 19,20 m. W czasach powstawania *Liber Pontificalis* rozpowszechniona była legenda zwana *Actus Silvestri*⁷, według której papież SYLWESTER (314–334) tam właśnie miałby ochrzcić cesarza Konstantyna. W rzeczywistości cesarz Konstantyn został ochrzczony nie w Rzymie, a w Nikomedii przez

³ Por. O. BRANDT, *Il Battistero lateranense da Costantino a Ilario. Un riesame degli scavi*, „Opuscula Romana” 22–23 (1997–1998), s. 7–65; A. COSENTINO, *Il battesimo a Roma: edifici e liturgia*, w: F. GUIDOBALDI, A. GUIGLIA GUIDOBALDI (red.), *Ecclesiae Urbis. Atti del Congresso Internazionale sulle chiese di Roma (IV–V secolo)* (Studi di Antichità Cristiana 59), Città del Vaticano 2002, s. 109–142; O. BRANDT, F. GUIDOBALDI, *Il battistero lateranense: nuove interpretazioni*, RivAC 84 (2008), s. 189–283; H. MENANDER, O. BRANDT, A. APPETECHIA, H. THORÉN, *The Lateran Baptistery in Three Dimensions. A pilot study in building archaeology of the Lateran baptistery in Rome Lateran baptistery, Vatican State*, Sweden 2010; O. BRANDT, *Battisteri oltre la piñata. Gli alzati di nove battisteri paleocristiani in Italia*, cap. III, 3.1: *Il battistero lateranense a Roma (Lazio)* (Studi di Antichità Cristiana 64), Città del Vaticano 2012, s. 33–85; D.T. THAYER, *The Lateran Baptistery: Memory, Space, and Baptism*, Master’s Thesis, University of Tennessee 2012. http://trace.tennessee.edu/utk_gradthes/1213.

⁴ Por. COSENTINO, *Il battesimo a Roma: edifici e liturgia*, s. 116; M.F. CASTELFRANCHI, *L’edificio battesimale: architettura, ritualità, sistemi idraulici*, Spoleto 2008, s. 1212. Opis takiej struktury przy kościele św. Cecylii zob. w: N. PARMEGIANI, A. PRONTI, *Recenti scavi a S. Cecilia in Trastevere a Roma*, w: *Akten des XII Internationalen Kongress für Christliche Archäologie* (Bonn, 21–28 settembre 1991), II, Città del Vaticano – Münster 1995, s. 1069–1075; N. PARMEGIANI, A. PRONTI, *Il titulus Sanctae Caeciliae e il suo battistero, Le ristrutturazioni del battistero nel Medioevo*, w: C. LA BELLA IIN. (red.), *Santa Cecilia in Trastevere*, Roma 2007, s. 41–64.

⁵ Por. B. FILARSKA, *Początki architektury chrześcijańskiej*, Lublin 1983, s. 50.

⁶ Por. Roma (313), w: A. BARON, H. PIETRAS (opr.), *Acta Synodalia* (Ann. 50–381), SCL I, Kraków 2006, s. 62.

⁷ Por. M. AMERISE, *Il battesimo di Costantino il Grande: Storia di una scomoda eredità*, Stuttgart 2005, s. 93–100; T. CANELLA, *Gli Actus Silvestri: genesi di una leggenda su Costantino Imperatore*, Spoleto 2006.

bpa EUZEBIUSZA Z NIKOMEDII, krótko przed swoją śmiercią, która nastąpiła 22 maja 337 r., w Zesłanie Ducha Świętego⁸.

O fundacji konstantyńskiej tak pisze autor biogramu papieża Sylwestra:

13. Chrzcielnica, gdzie ochrzczony został Konstantyn August, z kamienia porfirowego, która z każdej strony: wewnątrz, z zewnątrz, z góry i w tej części, która zawiera wodę, okryta jest najczystszy srebrem ważącym 3 tysiące 8 funtów. Na środku basenu [jest] porfirowa kolumna zwieńczona złotą misą o wadze 52 funtów, w której znajduje się knot⁹, gdzie w dniach paschalnych płonie 200 funtów balsamu, knot lampy [wykonany jest] natomiast z czystych pakuł lnianych. Na brzegu źródła chrzcielnego [uczynił] złotego baranka ważącego 30 funtów, z którego wypływa woda; po prawej stronie baranka, Zbawiciela z najczystsze srebro, wysokiego na 5 stóp, ważącego 170 funtów; po lewej stronie baranka, błogosławionego Jana Chrzcziciela ze srebra, wysokiego na 5 stóp, ważącego 125 funtów, trzymającego napis następujący: OTO BARANEK BOŻY, KTO-RY GŁADZI GRZECHY ŚWIATA; 7 srebrnych jeleni, z których wypływa woda, każdy ważący 80 funtów; kadzielnicę z najczystsze złota z 49 szmaragdami, ważącą 15 funtów¹⁰.

Niżej zaś zostały wymienione fundacje przeznaczone dla baptysterium:

14. Dary dla chrzcielnicy:

majątek kubikulariusza Festusa, który ten ofiarował Konstantynowi Augustowi, w ziemi Penestrino, dostarczający 300 solidów;
 majątek Gaba, w ziemi Gabinense, dostarczający 202 solidy;
 majątek Pictas, w wyżej wymienionej ziemi, dostarczający 205 solidów;
 majątek Statiliana, w ziemi Korano, dostarczający 300 solidów;
 majątek w obrębie Sycylii Tauryjskiej, w ziemi Paramnense, dostarczający 500 solidów;
 domy czy spichlerze w obrębie Rzymu, dostarczające 2300 solidów;
 posiadłość Bassusa dostarczająca 120 solidów;
 majątek Laninas, w ziemi Kartiolano, dostarczający 200 solidów;
 posiadłość Kakulas, w ziemi Nomentano, dostarczająca 50 solidów;
 majątek Stadiana, w ziemi Sabinense, dostarczający 350 solidów;
 majątek Murinas, w ziemi Appiano Albanense, dostarczający 300 solidów;
 majątek Virginis, w ziemi Korano, dostarczający 200 solidów.

15. Zamorskie:

w obrębie części Afryki:

majątek Iuncis, w ziemi Mucario, dostarczający 800 solidów;

⁸ Por. EUZEBIUSZ Cezarej, *Życie Konstantyna IV*, 61–64, tł. T. Wnętrzak, (ŻMT 44), Kraków 2007; PHILOSTORGIUS, *Historia Ecclesiastica* II, 16, J. Bidez, F. Winkelmann (wyd.), Berlin 1981³.

⁹ *Candela* nie oznacza tu świecy, ale płonący knot w oleju balsamicznym. Podobnie *candelabrum* oznacza nie tylko świecznik, ale i podstawę pod lampę. Por. H. GEERTMAN, *Le biografie del Liber Pontificalis dal 311 al 535. Testo e commentario*, w: TENZE (red.), *Atti del colloquio internazionale Il Liber Pontificalis e la storia materiale Roma, 21–22 febbraio 2002* (Antiquity 60–61), Rome 2003, s. 294.

¹⁰ SILVESTER (314–334) LP 34, 13: *Fontem sanctum, ubi baptizatus est Augustus Constantinus, ex lapide porphyretico et ex omni parte coopertum intrinsecus et foris et desuper et quantum aquam continet ex argento purissimo lib. III VIII. In medio fontis columna porphyritica qui portat fiala aurea ubi candela est, pens. auro purissimo lib. LII, ubi ardet in diebus paschae balsamum lib. CC, nixum vero ex stipa amianti. In labio fontis baptisterii agnum aureum fundentem aquam, pens. lib. XXX; ad dexteram agni, Salvatorem ex argento purissimo, in pedibus V, pens. lib. CLXX; in leva agni, beatum Iohannem Baptistam ex argento, in pedibus V, tenentem titulum scriptum qui hoc habet: ECCE AGNUS DEI, ECCE QUI TOLLIT PECCATA MUNDI, pens. lib. CXXV, cervos argenteos VII fundentes aquam, pens. sing. lib. LXXX; tymiamaterium ex auro purissimo cum gemmis prasinis XLVIII, pens. lib. XV.*

majątek Kapsis, w ziemi Kapsitano, dostarczający 600 solidów;
 majątek Varia Sardana, w ziemi Mimnense, dostarczający 500 solidów;
 majątek Kamaras, w ziemi Kryptalupi, dostarczający 450 solidów;
 majątek Numas, w ziemi Numidia, dostarczający 650 solidów;
 majątek Sulforata, w ziemi Numidia, dostarczający 720 solidów;
 plantacja oliwek w Walzari, w ziemi Numidia, dostarczająca 810 solidów;
 w Grecji:
 majątek Cefalina, dostarczający 500 solidów;
 w Mengaulum:
 majątek Amazon, dostarczający 222 solidy¹¹.

Majątek — jak widać — był ogromny, można stwierdzić, że wręcz bajeczny. Z prostego podsumowania wynika, że na urządzenie i ozdobę baptysterium cesarz miałby przeznaczyć łącznie 3943 funty srebra i 112 funtów złota, a do tego zapewnić dochody w planowanej wysokości 10 279 solidów na roczne utrzymanie, co jest równoważne 142,76 funtom. Trudno wypowiadać się na temat skuteczności ściągalności takich danin, ale jakkolwiek by nie było, przekracza to wyobrażenie. Proponuję więc traktować te dane podobnie jak inne pochodzące z *Actus Silvestri*, czyli jak legendę z elementami faktów. W całym dziele chodziło bowiem o propagandowe wyolbrzymienie donacji konstantyńskiej, by późniejsi władcy mogli brać z niego wzór w tak wielkiej hojności okazywanej Kościołowi¹².

---

¹¹ SILVESTER (314–334) LP 34, 14–15: *Donum sancto fonti: massa Festi, praepositi sacri cubiculi, quem donavit Augusto Constantino, territorio Penestrino, praest. sol. CCC; massa Gaba, territorio Gabinense, praest. sol. CCII; massa Pictas, territorio supradicto, praest. sol. CCV; massa Statiliana, territorio Corano, praest. sol. CCC; massa intra Sicilia Taurana, territorio Paramnense, praest. sol. D; intra urbe Roma domos vel horrea, praest. sol. II CCC; fundum Bassi, praest. sol. CXX; massa Laninas, territorio Cartiolano, praest. sol. CC; fundum Caculas, territorio Nomentano, praest. sol. L; massa Statiana, territorio Sabinense, praest. sol. CCCL; massa Murinas, territorio Appiano Albanense, praest. sol. CCC; massa Virginis, territorio Corano, praest. sol. CC;*
 15. *Transmarina:*
intra partes Africae:
massa Iuncis, territorio Mucario, praest. sol. DCCC;
massa Capsis, territorio Capsitano, praest. sol. DC;
massa Varia Sardana, territorio Mimnense, praest. sol. D;
massa Camaras, territorio Cryptalupi, praest. sol. CCCCV;
massa Numas, territorio Numidiae, praest. sol. DCL;
massa Sulphorata, territorio Numidiae, praest. sol. DCCXX;
massa Walzari oliaria, territorio Numidiae, praest. sol. DCCCX;
in Grecias:
massa Cefalina, praest. sol. D;
in Mengaulum:
massa Amazon, praest. sol. CCXXII.

¹² Por. V. AIELLO, *Aspetti del mito di Costantino in Occidente. Dalla celebrazione agiografica alla esaltazione epica*, „Annali della Facoltà di Lettere di Macerata” 21 (1988), s. 87–116.

Dalsze szczegóły dotyczące budowli konstantyńskiej znajdujemy w biografii SYKSTUSA III (432–440), gdzie mowa o przebudowie baptysterium. Także tu zapewne wiele informacji jest anachronicznych, ale cieszymy się tym, co jest. Czytamy tam mianowicie:

Zbudował także klasztor przy Katakumbach¹³; wykonał źródło chrzcielne u świętej Marii i ozdobił porfirowymi kolumnami. Ustawił kolumny w baptysterium bazyliki Konstantyńskiej¹⁴, które w czasach Konstantyna Augusta były zgromadzone, porfirowe, w liczbie 8, założył na nie epistyl i ozdobił wersetami¹⁵.

Wspomniany klasztor założono przy konstantyńskiej bazylice Apostołów obok katakumb św. Sebastiana przy *via Appia*. Tak jak wspomniana bazylika jest pierwszą fundacją sakralną Konstantyna, tak i prawdopodobnie jest to pierwszy klasztor przy bazylice, założony dla zagwarantowania sprawowania oficjum. Baptysterium u św. Marii to chrzcielnica przy kościele *Santa Maria Maggiore*. Dowiadujemy się, że porfirowe kolumny ustawione w baptysterium laterańskim pochodziły z „recyklingu”¹⁶: Konstantyn zebrał je razem i nakazał ustawiać. Można więc przypuszczać, że różniły się od siebie choćby kapitelami. Następnie na polecenie Sykstusa zostały zdemonstrowane z pierwotnego miejsca i ustawione tam, gdzie znajdują się do dnia dzisiejszego, podtrzymując architrav, czy epistyl nad wanną chrzcielną, jak podaje tekst. W biografii Sylwestra odnośnie do zbiornika na wodę wspomniano, że wykonany był z porfiru oraz obłożony srebrem na zewnątrz, a także we wnętrzu, czyli w części na wodę, tak jakby to był inny jakiś element. Podobne informacje odnajdujemy w biografii papieża HILAREGO:

na środku porfirowy zbiornik z [umieszczonym] na środku naczyniem w kształcie muszli, z którego wypływa woda, otoczonym na środku z prawej i lewej strony brązowymi kratami i kolumnami z baldachimami i architrawami, zewsząd ozdobione mozaikami i kolumnami akwitańskimi, trypoliskimi i porfirowymi¹⁷.

Instalacja wodna w baptysterium była dość skomplikowana, w tym samym biografii czytamy bowiem, że papież ten wybudował wewnątrz baptysterium trzy oratoria: św. Jana Chrzciciela, św. Jana Ewangelisty i Świętego Krzyża, a także

¹³ Por. CORNELIUS (251–253) LP 22, 4; DAMASUS (366–384) LP 39, 2; HADRIANUS I (772–795) LP 97, 75. 76; LEO III (795–816) LP 98, 47; NICOLAUS (858–867) LP 107, 53; G. FERRARI, *Early roman monasteries: notes for the history of the monasteries and convents at Rome from the V through the X century*, Roma 1957, s. 163–165.

¹⁴ Kolumny w baptysterium na Lateranie stoją do dziś.

¹⁵ XYSTVS III (432–440) LP 46, 7: *Fecit autem monasterium in Catacumbas; fecit et fontem baptisterii ad sanctam Mariam et columnis porphyreticis exornavit. Hic constituit columnas in baptisterium basilicae Constantianae, quas a tempore Constantini Augusti fuerant congregatas, ex metallo purphyretico numero VIII, quas erexit cum epistolis suis et versibus exornavit.*

¹⁶ Por. M. ROMANO, *Materiale di spoglio nel battistero di San Giovanni in Laterano: un riesame e nuove considerazioni*, BolAr 76/6 (1991), s. 52.

¹⁷ HILARUS (461–468) LP 48, 4: *in medio lacum purphyreticum cum conca raiata in medio aquam fundentem, circumdatam a dextris vel sinistris in medio cancellis aereis et columnis cum fastigiis et epistulis, undique ornatam ex musibo et columnis Aquitanicis et Tripolitii et purphyreticis.*

studnię z fontanną i portyk złożony z trzech kolumnad przed oratorium Świętego Krzyża, gdzie znajdują się kolumny niezwyklej wielkości mierzące 105 stóp¹⁸, i dwa naczynia w kształcie muszli z porfirowymi, żłobionymi kolumnami, z których wypływa woda¹⁹.

Chodzi tu o coś innego, niż umieszczona pośrodku wielka porfirowa wanna, o średnicy 8,5 m, do której, jak widać, woda wlewała się przepływając przez muszlę. W ten sposób woda w chrzcielnicy była „wodą żywą”, zgodnie z tradycją, której pierwszy ślad znajdujemy w *Didache*: „chrzcijcie w imię Ojca i Syna, i Ducha Świętego w wodzie żywej”²⁰. Niektórzy są zdania, że ta nadzwyczajna wielkość basenu chrzcielnego została zaplanowana z myślą o masowych chrztach wielu ludzi na raz²¹. Skoro jednak i tak wszyscy po kolei musieliby podchodzić do mniejszego naczynia w środku, nie miało to chyba innego znaczenia niż zmanifestowanie cesarskiej wielkości. Ponadto baptysterium to miało stanowić również wzór dla innych i ustalać pewien kanon architektoniczny, rzeczywiście następnie powielany²². Czy ta druga fontanna przed oratorium Świętego Krzyża miała jakieś przeznaczenie liturgiczne, czy była tylko ozdobą, będą może wiedzieć historycy liturgii; być może chodziło tu o wstępne „obmycie się”²³.

W biogramie Hilarego w środku porfirowej wanny znajdowało się naczynie „przelewowe”, w biogramie Sylwestra w środku stała kolumna porfirowa, zakończona misą na olej z wieloma knotami, które zapalano podczas liturgii. Woda wypływała wtedy z pyska złotego baranka umieszczonego z boku wanny i z głów siedmiu srebrnych jeleni. Jeśli nie jest to znowu hagiograficzną przesadą, jak w przypadku donacji konstantyńskiej, znaczyłoby to, że w czasach Hilarego konstrukcję znacznie zmieniono. Zmiana mogła jednak być wymuszona przez naturalne kataklizmy oraz wojny. AUGUSTO COSENTINO przypuszcza, że w wyniku najazdu króla Wandalów GENZERYKA w 455 r. i w systematycznym rabunku miasta mogło przepaść wiele z cennych sprzętów znajdujących się na wyposażeniu tego baptysterium²⁴.

¹⁸ Du Cange hipotetycznie zaznacza, że może rzeczywiście chodzić o takie wysokie kolumny, choć aż trudno uwierzyć.

¹⁹ HILARUS (461–468) LP 48, 4.

²⁰ *Didache* 7, 1, w: *Pierwsi świadkowie*, tł. A. Świderkówna, (BOK 10), Kraków 1998; por. T. OFRASIO, *The Baptistery and the Baptismal Font: symbolism and pastoral relevance*, „Landas” 6 (1992), s. 20.

²¹ Por. N. TEMPLE, *Conversion and Political Expedience: Imperial Themes in the Early Christian Baptistry*, „Anales del Instituto de Investigaciones Estéticas” 24 (2002), f. 80, 30; E. FERGUSON, *Baptism in the Early Church: History, Theology and Liturgy in the First Five Century*, Grand Rapid, Michigan – Cambridge, U. K. 2009, s. 769.

²² Por. M.F. CASTELFRANCHI, *L'edificio battesimale: architettura, ritualità, sistemi idraulici*, Spoleto 2008, s. 1211.

²³ Por. M.J. JOHNSON, *The Fifth-Century Oratory of the Holy Cross at the Lateran in Rome*, „Architectura. Zeitschrift für Geschichte der Baukunst” 25 (1995), s. 128–155.

²⁴ Por. COSENTINO, *Il battesimo a Roma*, s. 124. O podbojach Genzeryka zob. J. STRZELCZYK, *Wandalowie i ich afrykańskie państwo*, Warszawa 1992.

Inne biogramy w *Liber Pontificalis* podają w zasadzie tylko szczegóły świadczące o istnieniu i funkcjonowaniu baptysterium, ale nic o nim samym²⁵. Do wyjątków należy biogram Hadriana, z którego dowiadujemy się, skąd pozyskiwano wodę do baptysterium:

Zauważono, że akwedukt zwany Klaudiusza²⁶ został z upływem lat zniszczony. Z dostarczanej nim wody korzystała zazwyczaj łaźnia laterańska, wpływała ona również do baptysterium kościoła Zbawiciela Pana naszego Jezusa Chrystusa i do licznych kościołów w dzień Wielkanocy²⁷.

Budowa akweduktu Klaudiusza została zakończona w 52 r. Jego częścią jest obecna *Porta Maggiore*. Interesującym szczegółem jest, że chrzcielnice w Rzymie „w licznych kościołach” uruchamiano tylko na Wielkanoc, natomiast baptysterium laterańskie było czynne także w innych dniach — tak przynajmniej rozumiem ten zapis, aczkolwiek gramatycznie można byłoby uzasadnić lekcję, że wszystkie baptysteria otwierano tylko w Wielką Sobotę. Byłoby to jednak sprzeczne z innymi danymi. W artykule HENRYKA PIETRASA²⁸, przy okazji omawiania baptysterium u św. Piotra, w biogramie SYMPLICJUSZA możemy zauważyć, że papież ustanowił tygodniowe dyżury w bazylikach Piotra, Pawła i Wawrzyńca ze względu na pokutujących i na chrzest²⁹. Skoro więc tam można było chrzczyć częściej, nie ma powodu, by nie można było na Lateranie. Bazyliki te nie należały do wspomnianych „licznych kościołów”, gdyż nie były to kościoły tytularne, tylko bazyliki podległe bezpośrednio biskupowi — i należała do nich jeszcze *Santa Maria Maggiore*. Możemy więc przypuścić, że w tytułach chrzczono tylko w Wielkanoc, natomiast w inne niedziele roku dopuszczano chrzest tylko w bazylikach papieskich. Taki opis odnosi się do czasów Hadriana, czyli do końca VIII w. Był to najgorszy okres w historii Rzymu pod względem demograficznym. Liczba ludności całego miasta spadła do około 25–30 tysięcy. Było to następstwem „wojen gockich” cesarza Justyniana, który zniszczył Rzym i Italię znacznie bardziej niż jacykolwiek barbarzyńcy. Kościołów tytularnych nadal było 25, do tego doliczyć trzeba bazyliki cmentarne dookoła miasta i wielkie bazyliki papieskie. Statystycznie wychodzi jeden kościół na mniej niż tysiąc mieszkańców. Daje to wyobrażenie o potrzebach duszpasterskich

²⁵ Por. BONIFATIUS V (619–625) LP 71, 1; IOHANNES IV (640–642) LP 74, 2; STEPHANUS III (768–772) LP 96, 9.

²⁶ Por. G. LUGLI (red.), *Fontes ad topographiam veteris urbis Romae pertinentes*, Romae 1952–1969, II, s. 185–192; R. COATES-STEPHENS, *Gli impianti ad acqua e la rete idrica urbana*, w: H. GEERTMAN (red.), *Atti del colloquio internazionale Il Liber Pontificalis e la storia materiale*, Rome 2003, s. 135–153.

²⁷ HADRIANUS (772–795) LP 97, 62: *Dum vero forma quae Claudia vocatur per annorum spatia demolita esse videbatur, unde et balneus Lateranensis de ipsa aqua lavari solebat et in baptisterio ecclesiae Salvatoris domini nostri Iesu Christi et in plures ecclesias in die sanctum Pasche decurri solebat.*

²⁸ Por. H. PIETRAS, *Baptysteria rzymskie w „Liber Pontificalis”*, cz. II: *Baptysterium w Bazylice św. Piotra* (artykuł w niniejszym zbiorze).

²⁹ Por. SIMPLICIUS (468–483) LP 49, 2.

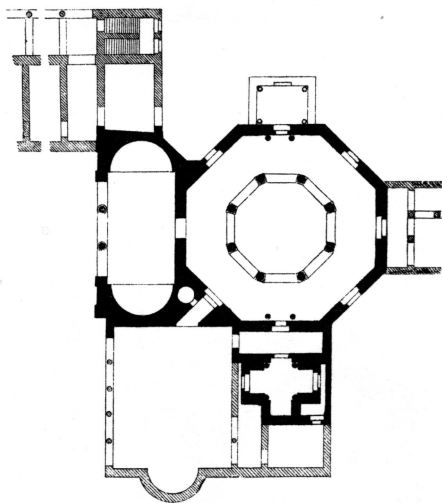
i pozwala nam sądzić, że przy czynnych przez cały rok bazyliach, w tytularnych kościołach, można było bez żadnego niebezpieczeństwa tłoku urządzać zbiorowe chrzty tylko na Wielkanoc.

Ostatnia wzmianka o baptysterium laterańskim pochodzi z biogramu papieża LEONA III:

Polecił tam wykonać do chrzcielnicy białe welony, całe z jedwabiu, ozdobione dokoła przetykanym złotem i *quadrapulo*, w liczbie 10³⁰.

Z fragmentu tego wynika, że do chrzcielnicy wykonano 10 welonów (zasłon) z białego jedwabiu, dekorowanych złotem i *quadrapulo*. Nie ma żadnej pewności co do wyglądu materii określonej terminem *quadrapulo*, której użyto do utkania wspomnianych welonów, prawdopodobnie przeznaczonych do zawieszenia na architrawach dookoła wanny chrzcielnej. Być może odnosi się on do sposobu zdobienia tkaniny w jakieś kształty czworoboczne, bądź też tkane poczwórną nicią złotą, ale nic o tym nie wiadomo³¹. Zauważmy, że taki sam komplet 10 welonów przeznaczyl ów papież również dla baptysterium u św. Piotra, który to obiekt chrzcielny w świetle *Liber Pontificalis* jest przedmiotem artykułu Henryka Pietrasa SJ.

II. 1. Plan baptysterium laterańskiego, źródło ilustracji: G. DEHIO, G. VON BEZOLD, *Kirchliche Baukunst des Abendlandes*, Stuttgart 1887–1901, pl. nr 7.

³⁰ LEO III (795–816) LP 98, 82: *Fecit ubi supra, ad fontes, vela alba olosirica ornata in circuitu de fundato atque quadrapulo, numero X.*

³¹ Por. *Quadrapula*, w: DU CANGE; M. MARTINIANI-REBER, *Tentures et textiles des églises romaines au haut Moyen Âge d'après le Liber pontificalis*, „Mélanges de l'Ecole française de Rome” 111 (1999), nr 1, s. 292.

II. 2. Baptysterium laterańskie od strony północno-zachodniej, fot. M. Ozóg

II. 3. Baptysterium laterańskie — wnętrze, fot. M. Ożóg

Roman baptisteries in *Liber Pontificalis*
Part I: The Lateran baptistery

Summary

Undoubtedly, *Liber Pontificalis* is a biased and propaganda source, showing not really what happened but what the Lateran officials wanted to be recorded for future generations as the credits of one or another pope. Despite this, it is worth paying attention to the details described therein because they show us the hierarchy of the priority of given buildings and their significance from the perspective of the pope's court. There, we find the data about baptisteries in 15 churches of Rome, which is obviously not a finite number. The objective of this paper is to show the contribution of particular popes to establishing and maintaining the Lateran baptistery founded by Constantine the Great and erected on the foundations of certain thermal buildings.